

Narav i organizacija rada na srednjovjekovnim sveučilištima 12. i 13. stoljeća

Barbara Ćuk*

Sažetak

Članak donosi prikaz nastanka, razvoja, uloge i organizacije rada na srednjovjekovnim sveučilištima 12. i 13. stoljeća, kao i kratak prikaz događanja koja su se usporedno odvijala i koja su obilježila to razdoblje u povijesti zapadne kulture. Nastanak prosjačkih redova, Četvrti lateranski koncil i novo razdoblje u pastoralnom životu Crkve, prodor grčke (otkriće Aristotela), arapske i židovske filozofske literature, pobjeda papinstva u borbi između svećenstva i Carstva, materijalni prosperitet, ponovno uzdizanje gradova, veća pokretljivost stanovništva, okolnosti su pod kojima i obrazovanje mijenja obilježja, pronalazi novi oblik i postepeno primjeren izraz u sustavu fakulteta i sveučilišta, u čijem središtu se nalazi studij teologije.

Ključne riječi: srednjovjekovna sveučilišta, prosjački redovi, svećenstvo, Carstvo, skolastika, filozofija, teologija, aristotelizam, disputatio, srednjovjekovni latinski jezik

Uvod

Proučavanjem pojedinih oblika i sadržaja skolastičkih tekstova nastalih u vremenu od 12. do početka 14. stoljeća, postaje jasno da je pri čitanju, tumačenju i vrednovanju djela skolastičara, koji su uglavnom djelovali na srednjovjekovnim sveučilištima, potrebno poznavati kontekst nastanka pojedinih vrsta tekstova. Da bismo ispravno izvršili analizu značenja forme i utvrdili namjenu pojedinih tekstova, kao i doprinos pojedinog autora obradbi problema naznačenih u njegovu djelu, neophodno je upoznati i okvir u kojemu su ti tekstovi nastajali, a to su najčešće srednjovjekovna sveučilišta.

Istražujući pobliže organizaciju obrazovanja i znanstvenoga rada na srednjovjekovnim sveučilištima, ustanovila sam da na hrvatskom jeziku ne postoji cjelovitiji prikaz njihova nastanka i funkcioniranja. Mogu se pronaći tek pojedini odlomci vezani uz tu tematiku. Izuzetak je članak pod naslovom »Sredovječna uni-

* Mr. sc. Barbara Ćuk, Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 001 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: barbaracuk@net.hr

verza« vrsnog medievalista fra Karla Balića, objavljen u Novoj Reviji davne 1938. Članak obiluje zanimljivim podacima iz kojih se daje upoznati duh i svakodnevica srednjovjekovnih sveučilišta. Pod ruku mi je također došao govor fra Bonaventure Duda o prvacima skolastike, Tomi i Bonaventuri (iz 1974), u kojemu je vrlo živo oslikan kontekst u kojemu su ova dvojica srednjovjekovnih mislilaca djelovala, a budući da za potrebe izrade doktorske radnje proučavam uvjete u kojima je stasao i stvarao Ivan Duns Skot, pronašla sam i nešto strane literature o toj temi. Radišni Amerikanac Allan B. Wolter, koji je većinu svojega dugogodišnjeg znanstvenog i profesorskog staža posvetio istraživanju, prevodenju i tumačenju opusa Ivana Dunska Skota, pisao je i o uvjetima u kojima su nastajala njegova djela, a jedan od najcjelovitijih pregleda Skotova života i filozofije novijega datuma, s mnoštvom podataka iz dokumenata toga vremena, potječe od nizozemskoga protestantskog teologa A. Vosa. Vrlo korisnim pokazao se i opsežni uvod u srednjovjekovni latinski jezik, koji su uredili amerikanci F. A. C. Mantello i A. G. Rigg. Naposljetku sam pred očima imala cjelinu s mnoštvom korisnih podataka, koje sam odlučila objediniti u članku koji može biti zanimljiv svima onima koji se bave problemima i pitanjima skolastike.

U tekstu koji slijedi prikazala sam ukratko nastanak, značenje, organizaciju i život srednjovjekovnih sveučilišta 12. i 13. stoljeća, kao i događanja koja su se odvijala usporedno i koja su obilježila to razdoblje u povijesti Zapada. Ova tematika je ne samo široka nego i puno složenija od pristupa izlaganju za koji sam se odlučila u ovom prikazu. Naime u različitim istraživača ove problematike postoje različita rješenja i tumačenja pojedinih, od strane gore navedenih autora često naglašavano rijetkih i malobrojnih dokumenata, koji bi današnjem povjesničaru, filozofu, teologu, lingvistu i drugim stručnjacima bili zanimljivi i korisni za rekonstrukciju detalja i svih segmenata organizacije rada sveučilišta. Tako i istraživači i mi koji čitamo njihove radove ostajemo zaknuti za potpunu sliku srednjovjekovnih sveučilišta i nemamo odgovore na mnoga pitanja koja nas zanimaju. Razlikuju se ne samo tumačenja rada istog sveučilišta prema pojedinim segmentima nego i prijevodi latinskih izraza na kojima ta tumačenja ponekad počivaju.

Dobar primjer za to je rekonstruiranje tijeka života, školovanja i predavačkog rada Ivana Dunska Skota, i posljedično, uloge, konteksta i vremena nastanka (a time i posljednjega što je autor o nekom problemu, korigirajući sam sebe kroz život, napisao ili rekao) te na kraju i autentičnosti pojedinih njegovih djela. Detaljne prikaze metodologije rada, korištene pri obradbi dokumenata koji potječu iz srednjega vijeka i tekstova skolastičara, možemo pronaći u djelima K. Balića, jednog od nositelja oživljenog zanimanja za djelo Dunska Skota u vremenu neoskolastike i dugogodišnjega prvog čovjeka Međunarodne komisije za kritičko izdanje njegovih djela. Poznato je da je upravo Balić svojim istraživanjima preokrenuo tradicionalno mišljenje o nekim Skotovim djelima, a jedan od važnih momenata pritom je bilo njegovo tumačenje, za razumijevanje i vrednovanje djela srednjovjekovnih pisaca ključnog značenja izraza *reportatio* i *ordinatio*.

U ovome sam radu odabrala općenitiji pristup koji zaobilazi prijepore čije izlaganje bi tražilo prikaz izvornih dokumenata na koje se pojedini istraživači pozivaju

i razlike u pristupima tumačenju, te tako pojedine segmente teme nepotrebno proširilo nauštrb cjeline i veličine članka. Slika srednjovjekovnih sveučilišta koju ovdje donosim sastavljena je pretežito od poznatih činjenica oko kojih se većina istraživača slaže, a u slučajevima spornih točaka koristila sam tumačenja ovdje navedenih autora.

U 12. i 13. stoljeću dogodio se niz promjena na društvenom, gospodarskom, kulturnom planu, takav da mnogi medievalisti govore o novom svijetu, novom mentalitetu, novom tipu mišljenja, o novom ekonomskom, socijalnom, političkom i kulturnom poretku. Iako su sveučilišta koja su se tada oblikovala zapravo bila svojevrsan nastavak obrazovanja koje se provodilo u srednjovjekovnim samostanskim i katedralnim školama, njihovim ulaskom u povijest Zapada nastaje mnoštvo novina. Njihova povijest u sebi sadrži i odražava dinamiku kretanja srednjovjekovne misli, posebno teološke i filozofske znanosti, koje, kako je to istaknuo Balić, nikada »nećemo ispravno i u potpunosti shvatiti bez upoznavanja organizacije, života i duha univerziteta na kojima se ta znanost oblikovala«¹.

1. *Novo vrijeme i nastanak sveučilišta*

Krajem 12. i u 13. stoljeću na europskom području zbivaju se velike promjene, takve i tolike da je 13. stoljeće zbog dinamike raznih mijena nazvano »uzavrelim«. Povjesničari bilježe novi poredak u životu Europe i Crkve, pobjedu papinstva u borbi između svećenstva i Carstva, buđenje nacionalizma, stvaranje udruženja, ce-hova i općina, materijalni napredak, utemeljenje sveučilišta, prodor grčke (otkriće Aristotela), arapske i židovske filozofske literature, nastanak prosjačkih redova. Trinaesto je stoljeće doduše u mnogome bilo plod ranijih stoljeća u kojima se dugo pripremalo ono što se izrazilo i preobrazilo u njemu. »(...) kao kad iznenada krenu gorski potoci da se sliju u velike rijeke, tako je 13. stoljeću pripalo da bude stoljećem velikih nastanaka. Odjednom stvari 'krenuše' na mnogim razinama. Nastadoše novi odnosi, novi svijet, iako ne bez porođajnih muka«², tako je novinu kretanja ocrtao Duda, navodeći u nastavku primjer suvremenog kroničara (»Chronica Jordani«) koji je utvrdio i zabilježio da se uz dotadašnje svećenstvo (*Sacerdotium*) i Carstvo (*Imperium*) pojavila nova sila — sveučilište (*Studium*), koje je postalo značajan čimbenik daljnjih zbivanja.

Kao treća velesila, potrebna i papinstvu i Carstvu, sveučilište se postavilo između jednih i drugih, i od njih izborilo prava i slobode, od kojih je najveće ono da isključivo podjeljuje graduse važeće za oba područja, i Crkve i Države. No odnosi između Crkve i Države i dalje nisu bili bez napetosti. Navest ću tek jedan o brojnih primjera, vezan uz Pariško sveučilište, te stoga zanimljiviji za našu temu. U proljeće 1303. godine zaoštrio se sukob između pape Bonifacija VIII i francuskog kra-

1 K. Balić, Sredovječna univerza, *Nova Revija*, 1938, 17, 266.

2 B. Duda, Prvaci skolastike, Toma i Bonaventura, i njihovi problemi, *Bogoslovska smotra*, 1974, 44, 1, 154.

lja Filipa IV. Nastale nesuglasice i problemi doveli su do zatvaranja Sveučilišta i progonstva većine stranih studenata i profesora. Kralj Filip pokušao je pridobiti francusko svećenstvo i Sveučilište da se svrgne Bonifacija VIII kao nelegitimnog papu. Došlo je čak i do velikih demonstracija protiv Pape u lipnju. Kraljevska komisija zatražila je od svih redovnika da se izjasne jesu li uz kralja. Iz dokumenata sačuvanih u Nacionalnom arhivu u Parizu poznato je da je tom prilikom 17 fratara, većinom Francuza, stalo uz kralja, a većina, njih oko 80, ostala je vjerna Papi. Među njima je bio i Duns Skot, jer njegovo ime nalazimo na popisu onih koji su morali napustiti Sveučilište i Francusku. Nakon tih događanja Papa je odgovorio Filipu ukidanjem prava Pariškom sveučilištu da izdaje diplome iz teologije, kanonskog i civilnog prava. Vojska je napadom na papinu palaču pokušala prisiliti Papu na odreknuće i pritom ga ranila, ali je morala pobjeći od bijesnog naroda. Osamdesetogodišnji papa se međutim nikada nije oporavio od posljedica atentata i ubrzo je preminuo. Novi papa, Benedikt XI, ukinuo je zabranu Pariškom sveučilištu i izbjeglo svećenstvo moglo se vratiti.³

Nastanak i poslanje srednjovjekovnih sveučilišta objasnio je M. Sheenan u knjizi »The History of the University of Oxford« ovako:

Četvrti lateranski koncil odvijao se u isto vrijeme kad i nastanak sveučilišta i novih redovničkih zajednica, onih sv. Franje i sv. Dominika, i označio je početak novog razdoblja u pastoralnom životu Crkve. Kad je (*Koncil*) vođenje duša nazvao »umijećem svih umijeća«, pojasnio je svrhu pastoralnog programa kojim je svoje odredbe usmjeravao prema biskupima i svećenstvu: poučeni laici vođeni svećenstvom koje je oblikovano u skladu s novim odredbama. Ključ uspjeha trebalo je biti disciplinirano, obrazovano i pravovjerno svećenstvo, koje je karakterom i obrazovanjem prikladno za vođenje duša. Ono je, naposljetku, trebalo živjeti uzornim životom i studirati teologiju. Redovnici su shvatili puni doseg koncilskih odredaba i odlučili su uložiti napor da ih provedu u praksi. Njihovo obrazovanje uvijek je imalo praktičnu stranu: »svrha studiranja je propovijedanje, a svrha propovijedanja je spašavanje duša«, kao što je to izrazio Humbert Romanski (general dominikanskoga reda od 1254–1263). Obrazovanje redovnika bilo je usmjereno na njihov apostolat javnog propovijedanja i na upućivanje duša u ispovjedaonicama. Ova kombinacija učenja i njegove praktične primjene u kršćanskom životu učinila ih je neophodnima onima koji su bili obavezni ostvariti koncilске odredbe.⁴

Među sveučilištima Pariško je sveučilište postalo središte intelektualne elite onoga vremena. Njegovu povijest i uspon mnogi povjesničari povezuju s nastankom prosjačkih redova, ponajprije dominikanskog i franjevačkog, i njihovim dolaskom na sveučilište. U novim prilikama nastali su u Crkvi novi redovi. Samostani su se iz osame brda spustili u gradove, a ustroj i duh novih redova, osobito njihova pokretljivost i umiješanost u građanstvo, bili su pogodni za novi sustav studija. Svi jetu u pokretu, osobito studentskom, odgovaralo je pastoralno pokretljivo stanovništvo. Zanimljive su činjenice koje pokazuju koliko su zapravo putovanja bila uo-

3 Podatke o ovom događaju navodi više povjesničara. U ovome radu koristila sam navode iz knjige A. Vosa, *The Philosophy of John Duns Scotus*, Edinburgh, 2007, str. 70.

4 Sheenan, M. W. *The Religious Orders 1220–1370*, citirano prema A. Vos, *The Philosophy of John Duns Scotus*, Edinburgh, 2007, str. 57. Vlastiti prijevod s engleskoga jezika.

bičajena, a time i izmjene misli studenata, profesora, redovnika u vremenu za koje se često pogrešno pretpostavlja da je bilo zatvoreno i nepristupačno. Toma Akvinski putovao je nekoliko puta u Napulj, Rim, Köln, Pariz, Viterbo, Lion, a Duns Skot je, seleći se kroz nekoliko škotskih gradića, stigao u Oxford na visoko školovanje, potom je nakon više godina poslan u središte europskog obrazovanja, Pariz, iz kojega je zbog spomenutog spora između Pape i Kralja ubrzo morao u Cambridge, pa nanovo u Oxford, iz njega u Pariz, da bi naposljetku stigao u Köln. Mjesnom premještanju, susretu ljudi i misli, važno je istaknuti, odgovalo je misaono obogaćivanje.

Dolazak prosjačkih redova na sveučilište pratio je i proboj Aristotela. Istraživači srednjovjekovne filozofije i teologije smatraju da je nama danas teško predočiti što je značio prodor njegova strogo izgrađenoga misaonog sustava, do tada posve nepoznatog, ali događanja koja su uslijedila bila su burna. Da bi stvar bila složenija, Aristotel nije na Zapad došao sam, nego su njegova djela stigla zajedno s prijevodima grčkih komentara koje su načinili Simplicije, Temistije i Amonije, s arapskim komentarima Avicenne i Averroesa te s komentarima Židova Majmonida. Prvo vrijeme označilo je duboko nepovjerenje u Aristotela, a potom je aristotelizam počeo prodirati u škole, što je pratio rast idejnih napetosti. Studenti filozofije imali su manje suzdržljivosti i opreza prema Aristotelovoj logici, filozofiji prirode i društva, od njihovih kolega s teološkog fakulteta. Istovremeno su se nizala crkvena upozorenja i zabrane koje su pokušavale utjecati na recepciju Aristotelovih djela, ali nisu zaustavile prodor aristotelizma. Duda podsjeća na zabranu pape Grgura IX iz 1231. kojom je zabranio Aristotelove knjige o prirodi i obećao posebnu komisiju koja će izvršiti očišćenje Aristotela, i uočava da ta komisija, kao i tolike druge, nikada nije izvršila svoj veliki posao. Obavili su ga, po drugoj metodi, magistri Albert i Toma. Toma je štoviše »genijalnom moću asimilacije, divovskim radnim kapacitetom, oštromnom rasudbom, izvornom snagom promišljanja, stvorio za ono vrijeme i za sva kasnija čudesnu sintezu *omnis scibilis* — svega znatljivoga«⁵, i prema ocjeni mnogih, spriječio prijeteći raskol između pariškog filozofskog i teološkog fakulteta. Na posve nov način premislio je i staro i novo, i uzimajući u obzir misaona kretanja svoga vremena, promišljao filozofiju i teologiju.

Dubinu napetosti na onovremenom Pariškom sveučilištu Duda je živo oslikao na primjeru iz života i profesure sv. Tome. Navodi vrlo zanimljiv podatak da je on, kojega danas Crkva slavi kao stup pravovjerja i naučitelja, zbog nekih svojih teza bio pedesetak godina poslije smrti pod zabranom. Kako je do toga došlo? Na Pariškom sveučilištu krajem sedamdesetih godina 13. stoljeća zatječemo radikalnog aristotelovca Sigerija od Barbanta, protiv kojega su zapravo obje glavne i suprotstavljene struje: oživjeli neoaugustinizam, koji se pozivao na tradiciju i protiv prodora »poganstva«, i mislioci koji su više prostora davali Aristotelu. Toma je tek neke teze dijelio sa Sigerijevim pristalicama, ali je to bilo dovoljno da ga se, nakon

5 B. Duda, Prvaci skolastike, Toma i Bonaventura, i njihovi problemi, *Bogoslovska smotra*, 1974, 44, 1, 158.

oštre dispute s magistrum regensom franjevcem Ivanom Pechamom, uzme pod zub. U pozadini svega bio je zapravo nemir što ga je izazvao averoizam, odnosno averoističko tumačenje Aristotela, koje je pretpostavljalo autoritet poganskog filozofa autoritetu Augustina, a glavna se debata kretala oko pitanja mrtvog Isusova tijela. Zbog tih je napetosti Toma napustio Pariz, a stvar je okončana osudom pariškog biskupa Stjepana Tempiera od 7. ožujka 1277, koja je pogodila i neke teze tada već tri godine pokojnog magistra Tome. Pravo ističe Duda kako »u tom sklopu ljudski dirljivo djeluje gest staroga Alberta koji putuje u Pariz braniti svog pokojnog učenika Tomu«⁶.

2. *Narav srednjovjekovnog sveučilišta*

Sveučilište koje se oblikovalo u 13. stoljeću nije nastalo prvenstveno kao institucija cjelokupnoga znanja. Ono nije zamišljeno kao *universitas* u smislu »što otvara mogućnosti (*facultates*) za specijalizacije koje zajedno omogućuju cjelokupnost znanja. Sveučilište, dosljedno tadanjemu društvu, nastaje kao ceh udruženoga znanstvenoga rada profesora i studenata — *universitas professorum et scholarium*«. ⁷ Prema K. Baliću⁸, značenje »općenitosti« sveučilišta, izraženo u riječi *universitas*, označavalo je stav i činjenicu da su znanost i poduka otvorene svima, kao i to da je doktorat ili bilo koji drugi stupanj dobiven na sveučilištima bio posvuda priznat, a tu pak univerzalnost koja se dodjeljivala za teologiju, kanonsko i civilno pravo te medicinu mogao je dati samo Otac svega kršćanstva, Petrov nasljednik. S druge strane, sveučilišta koja su osnivali svjetovni vladari bila su po sebi ograničena na dotični teritorij.

Narav srednjovjekovne univerze bila je kršćanska; ona je potekla od Crkve, spadala pod njezinu jurisdikciju i služila kao sredstvo za proširenje istine. Tako je, navodi Balić primjer, Pariško sveučilište promatrano ne kao svojina Francuske ili Pariza, nego kao centar kršćanstva.

Na karti Europe 13. stoljeća možemo doduše pronaći svega nekoliko sveučilišta. Nije ih još bilo u Njemačkoj, Švicarskoj, Nizozemskoj, ali do kraja 15. stoljeća u Europi je osnovano njih pedesetak. Dragulj u kruni trinaestostoljetnog sveučilišta bio je bogoslovni fakultet, a on je u 13. st. postojao samo u Parizu, Oxfordu, Toulousu, Salamanci i Cambridgeu. U Bologni, koja je vjerojatno najstariji sveučilišni grad na svijetu (1088), bogoslovni fakultet otvoren je tek 1365, u Beču 1384, Krakovu 1397, Lisabonu 1400. Ovi podaci ukazuju na to da je studirati, a napose doktorirati na teologiji u sklopu sveučilišta u 13. stoljeću, bilo veliko postignuće.

Postepeno je krajem 12. stoljeća nekolicina velikih sveučilišta dobila šire značenje od lokalnog, zahvaljujući izvrsnosti poduke koju su pružala. U praksi, to je

6 *Isto*, str. 161.

7 *Isto*, str. 154.

8 K. Balić, Sredovječna univerza, *Nova Revija*, 1938, 17, 266–282.

značilo da je doktor koji je taj stupanj postigao u Parizu ili na Bologni, mogao podučavati bilo gdje, a ta velika sveučilišta počela su se nazivati *studia generalia*, tj. mjesta kamo su u velikom broju dolazili učenjaci iz svih dijelova Europe. Nešto kasnije pojam *studia generalia* dobio je dodatno, formalnije značenje. Car Friedrich II pokušao je 1225. novoosnovanoj školi u Napulju autoritativnom bulom podijeliti prestiž kakav su *studia* do tada mogla zahtijevati tek na osnovi reputacije i sveopćeg odobravanja. Papa Grgur IX učinio je isto sa Sveučilištem u Toulousu 1229, a izvornim privilegijama, koje je dao toj ustanovi, dodao je 1233. bulu kojom je odredio da svatko tko ondje postigne doktorat ili magisterij ima pravo poučavati bilo gdje drugdje bez daljnjeg ispitivanja. Nakon toga druga *studia generalia* osnivana su papinskim ili carskim bulama, a krajem 13. stoljeća čak su i najstarija sveučilišta, Pariz i Bologna, smatrala poželjnim dobiti takvu bulu od pape Nikole IV. Od toga vremena pojam *studia generalia* izražavao je prvenstveno privilegiju podjeljivanja općevažne licence za poučavanje te važnu činjenicu da nijedno novo sveučilište nije moglo tražiti takav položaj bez papinske ili carske bule.

Potpuno razvijeno sveučilište bilo je podijeljeno na četiri fakulteta: tri viša — teološki, fakultet kanonskog prava i fakultet medicine, i jedan niži — studij umijeća, koji je bio podijeljen na četiri studentske konfederacije ili nacije (Francuzi, Pikardi, Normani i Englezi), koje su obuhvaćale i profesore i studente iz tih zemalja.

Budući da je teologija bila glavna briga crkvene poduke, Crkva je tražila dostojnu razinu teoloških fakulteta, pa Sveta Stolica nije tako lako dopuštala osnivanje teologije na sveučilištima. Od 46 sveučilišta osnovanih do početka 15. stoljeća, 28 njih ispočetka nije imalo teološki fakultet. Bogoslovni fakultet Sveučilišta u Parizu bio je pak intelektualno središte Europe toga vremena, iz kojeg potječe i poslovice koja kaže: Talijani imaju papinstvo, Nijemci carstvo, a Francuzi znanost⁹. Pariz je nazivan: *paradisus deliciarum; civitas litterarum, artium urbs formosa, parens scientiarum*, o njemu se govorilo i sljedeće: *de Parisiis fons limpidus scientiarum emanat, de quo potant cunctarum populi nationum*¹⁰ itd. Crkvi je posebno bilo stalo do toga da teološki fakultet u Parizu bude na visokoj razini. Tako je na Pariškom sveučilištu početkom sedamdesetih godina 13. stoljeća bilo oko 25 profesora i oko 100 sjajnih baccalaureusa u tridesetim godinama života. Ogroman stvaralački potencijal Sveučilišta stilom je vještog retoričara B. Duda opisao kao peč u kojoj se peče misaoni kruh latinskoga Zapada.

U ovome svijetu ozbiljan studijski rad smatrao se preduvjetom plodnog apostolata i valjanim oblikom izvršavanja Božjega naloga o radu te izvrsnom mogućnosti za kontemplaciju i preduvjetom redovničke discipline. U ovako postavljenom okviru rada na sveučilištima mišljenju je otvoren put iz tišine motrenja u živi

9 *Isto*, str. 278.

10 *Isto*, str. 277. Pariz je nazivan: *raj* (duhovnih) *poslastica, grad knjiga, divan grad umijeća, roditeljica znanosti*, a o njemu se govorilo i: »znanosti izviru iz pariških bistrih izvora, iz kojih se napiti može mnoštvo svih naroda«. Vlastiti prijevod.

dijalog profesorske i studentske svakidašnjice. Tu se zbivaju misleno–razgovorna okupljanja kao prigoda da se na vidjelo iznesu plodovi samostalnog rada i da se drugima uputi poziv na promišljanje o onom istom mislivom. Tu se otkriva i značenje osluškivanja u tišini i slušanja tuđeg govora. Slušanje, misao i govor pronalaze svoj istinski smisao i odnos.

Misaono obogaćivanje i razmjenu misli, plodne dijaloge i bistrenja teza kroz sukobe misli omogućavalo je i premještanje iz jednoga mjesta i grada u drugi. Percepcija srednjega vijeka kao vremena sporog, napornog, opasnog i zbog toga rijetkog i ograničenog kretanja, u slučaju sveučilišnog (ili hodočasničkog) života nije točna. Kilometri koje su proputovali Toma Akvinski, Albert Veliki, Bonaventura, Duns Scot izražavaju se u velikim brojkama. »Sveučilišna internacionala«, kako je naziva Duda, mogla bi se dočarati kao sraz tišine meditacije, burne izmjene misli i velike mjesne pokretljivosti.

Još jednu vrstu snage srednjovjekovnih sveučilišta Balić pronalazi u činjenici »odcjepljenja« od lijepih zgrada i nepokretnih imanja. Predavanja su se naime držala u predvorjima crkava, u samostanskim refektorijima, a najviše po ulicama. U Parizu je bila poznata ulica Fouarre, o kojoj kao o *vico degli strami* govori Dante, a u Oxfordu je na glasu bila *vicus scholarium*. Balić nam skreće pozornost i na srednjovjekovne minijature koje prikazuju učenike (*socii*) dok slušaju učitelja (kojemu su se obraćali riječima *dominus* ili *dominus meus*) prostrti po ulicama i klupama. Među studentima koji su se pripremali za svećenički stalež bilo je onih koji su studirali kao *studentes de debito* i onih koji su na studij bili poslani kao *studentes de gratia*. Naime iz podataka o organizaciji i djelovanju engleske franjevačke provincije saznajemo da je ona mogla na Pariško sveučilište slati po dva studenta godišnje o trošku reda. Vodstvo reda u tom je slučaju biralo fratre koji su se, tako poslani na studij, zvali *studentes de debito*. To pravilo nije međutim priječilo bilo koji samostan da pošalje svojega kandidata u Pariz. Takvi studenti bili su nazvani *studentes de gratia*.

Usporedno s fakultetima, kroz cijeli je srednji vijek djelovao niz područnih škola, kao što su škola za pisare i škola retorike, a i civilno pravo i medicina isprva su se podučavali u takvim školama. Salerno je primjer škole koja se od početaka, koji sežu u 9. stoljeće, bavila podukom medicine, a u vrijeme kada je na njoj djelovao Konstantin Afrički (u. 1087) postala je slavna diljem Europe. 1231. Friedrich II dao joj je licenciju prema kojoj je to mogla biti jedina škola medicine u Napuljskom Kraljevstvu. Za razliku pak od Salerna koji je zauvijek imao tek školu, na Bologni, koja je započela sa studijima civilnog i kanonskog prava, oko 1200. su osnovani studiji filozofije i medicine. Medicinski fakultet razvio se zalaganjem sposobnih predavača, među kojima je posebno poznat bio Tadija Alderotto. Balić spominje zgodu kada je ovaj glasoviti profesor odbio liječiti papu Honorija IV ako mu se dnevno ne plati 100 zlatnika. Kad je ozdravio, papa mu je platio 1000. Bio je to događaj koji je donio promjenu statusa liječnika i medicinske struke na ekonomskom planu.

3. Organizacija obrazovanja i sveučilišna svakodnevica

Princip obrazovanja na sveučilištima srednjega vijeka bio je izražen mišlju da *artes liberales (trivium i quadrivium)* vode k filozofiji, a filozofija k teologiji. Program rada svih sveučilišta poklapao se u bitnim značajkama. Tako su se redovita predavanja održavala prijepodne, a izvanredna, vezana uz posebne teme, poslijepodne. Klasična poduka zvala se *lectio* i odvijala se tako da je profesor (ili student viših godina) čitao i tumačio neki tekst. *Disputatio* ili rasprave, kojih je bilo više vrsta, održavale su se na način da su uz onoga tko je držao raspravu sudjelovali i *opponentes*, a ponekad i *respondes* koji je pomagao magistru.

Na filozofskom fakultetu tumačila su se u 13. stoljeću Aristotelova djela, a na teološkom se nakon inovacije Aleksandra Haleškog uvrijelo tumačiti *Libri Sententiarum* Petra Lombarda. Aleksandar Haleški je naime početkom dvadesetih godina 13. stoljeća prvi koristio Lombardove Sentencije, koje sadrže patrističke tekstove i sastavljene su s ciljem da se dublje pronikne u tajne vjere, za sistematsko izlaganje teologije. Većina skolastičkih tekstova koji su nastali u tom vremenu prodora Aristotela i aristotelizma u zapadnu misao bila je fokusirana na *corpus aristotelicum* i na Lombardove Sentencije. Napredni student koji je završio studij filozofije i nastavio studirati teologiju prema utvrđenom načinu rada na fakultetima dobivao je zadatak mlađim kolegama tumačiti logiku i druge filozofske discipline.

Student viših godina teološkog studija mogao je također biti odabran da podučava mlade kolege. Nazivao se *baccalaureus* i bio je neka vrsta asistenta, a njegova predavanja bila su sastavni dio teološkog kurikuluma. Nakon pripreme godine bakalareat bi započinjao kao *baccalaureus sententiarus*, držeći predavanja o Lombardovim Sentencijama. Iduće godine nastupao je kao *baccalaureus biblicus* tumačeći Bibliju, a tijekom posljednje godine studija kao *baccalaureus formatus* nadzirao je vježbe u raspravljajima i asistirao svom profesoru teologije u raspravama (*disputatio*).

Budući da je bilo uobičajeno da *baccalaureus sententiarus* svoja predavanja ne koncipira kao uobičajeni komentar ili izlaganje Lombardovih Sentencija, nego da građu poučava potičući i postavljajući niz vlastitih pitanja i odgovora koji su otprilike paralelni s temama distinkcija u Sentencijama, građa koja je prodiskutirana i zabilježena u formi *lectura* (zbir bilježaka koje je predavač načinio za predavanja) služila je najčešće kao podloga za izdavanje vlastitog djela iz teologije. Kad je *baccalaureus* završio s predavanjima, počeo bi ih iznova čitati, dorađivati i proširivati. Takva revidirana verzija teksta nazivala se *ordinatio*, za razliku od već spomenutih *lectura* ili *reportationes*, zapisa s predavanja koje su načinili slušači. *Reportationes* su također mogle biti pregledane i korigirane od strane predavača, i tada su dobivale naziv *reportatio examinata*.¹¹

11 Primjer ovakvog teksta nalazimo u djelima Ivana Dunska Skota. A. B. Wolter i drugi istraživači drže da je takav i kontekst nastanka Skotova glavnog djela, *Komentara Sentencija* poznatog pod nazivom *Ordinatio*. Skotovi redigirani *Komentari Sentencija* u starijim izdanjima označeni su kao *Opus Ox-*

Magister actu regens (profesor teologije) tumačio je Sveto pismo ili Sentencije u okviru teološkog kurikuluma, ali je njegova glavna uloga bila *disputatio*, a ne *legere*. *Disputatio* je označavao vrstu pouke koja se odvijala u obliku suradnje u kojoj su sudionici sudjelovali u postavljanju i rješavanju raznih problema. U *disputationes ordinariae* je sam magistar određivao pitanje koje je trebalo riješiti, a u *disputationes generales* ili *de quolibet* koje su bile rjeđe ali svečanije, svi prisutni bili su pozvani da postavljaju pitanja magistru. Ako je postavljeno pitanje bilo trivijalno, nevažno ili nezanimljivo, magistar je mogao odbiti odgovoriti na nj. Činjenica da su pitanja stizala iz publike davala je, objašnjava Wolter¹², ovoj vrsti rasprave element iznenađenja, kao i svojstvo živosti. Problemi pak koji su postavljani pred magistra odražavali su trenutna zanimanja i preokupacije, kao i ideje koje su prevladavale u sveučilišnim krugovima. Ova vrsta rasprava, koja se održavala samo dva puta na godinu: u adventu i u korizmi, pruža tako vrlo vrijedan uvid u filozofsko–teološku misao nekog vremena i pojedinog autora, a često sadrži i njegove stavove o temama koje u drugim djelima nije doticao.

Susret je započinjao u devet sati ujutro ili u podne. Budući da magistar nije mogao kontrolirati pitanja i teme, katkad nije mogao spriječiti kaos. U svakom je slučaju to bilo pomalo riskantno za njega. Sljedeće riječi K. Balića vrlo zorno opisuju dinamiku ovakvih okupljanja:

Aristokracija, biskupi, profesori, učenici, redovnici, sve je to trčalo na ove rasprave koje su se zvale *disputatio de quolibet a quolibet proposita*; dakle o svemu i svačemu. Svak je bio slobodan da zapita magistra o čemu je htio. (...) Miješala su se pitanja iz teologije, filozofije, astronomije, medicine. Učenici, koji su bili kivni na svojega učitelja našli su zgodu da se osvete; nenavidnici, protivnici, prijatelji i neprijatelji stavljali bi na kušnju magistra, koji je htio da pokaže svoje znanje i znanstvenu spremu. Najteže je bilo za magistra svrstati u stalni sistem sva postavljena pitanja. Neki su svrstavali ta pitanja u koliko su bila teoretska ili praktična, sv. Toma sve svodi na Krista koji je glava mističnoga tijela, a Duns Skot započinje ovako svoj Quodlibet: »*Cuncte res difficiles, ait Salomon. Eccl. 1. Et cur intelligat eas difficiles, subdit, non potest eas homo explicare sermone. Secundum igitur distinctionem rerum potest accipi distinctio difficultium quaestionum. Res autem prima sui divisione, dividi potest in rem creatam et incretam, sive in rem a se et in rem ab alio habentem esse...*« I tako Oštroumni Naučitelj govori najprije o Bogu, a zatim o stvorenjima.

I nakon što je tako razvrstao u stalni red mnogobrojna pitanja koja su bila postavljena u prvome dijelu dispute (*impugnatio*), magister izriče svoj sud (*determinatio*) i to je za pravo *Quodlibet*, definitivna redakcija. Magister je morao imati enciklopedično znanje, živu memoriju, subtilni duh ako je htio da svojim odgovorom zadovolji slušateljstvo. (...) Dispute *de quodlibet* pomažu nam da upoznamo originalnu misao sredovječnih učitelja, a posebno stavljaju nam u svjetlo mentalitet i fizionomiju onoga vremena.¹³

niense, a u kritičkom izdanju Skotističke komisije nazvani su *Ordinatio*, kako bi se jasno istaknula razlika koju je i sam Duns Skot načinio između teksta »*Lectura*«, »*Reportationes*« i »*Ordinatio*«, koju je kao definitivnu redakciju načinio on osobno, te dijelova »*Lectura*« tih »*Komentara*«.

12 A. B. Wolter, *John Duns Scotus — God and Creature, The Quodlibetal Questions*, Washington D. C., 1981, str. 25.

13 K. Balić, *Sredovječna univerza, Nova Revija*, 1938, 17, 279–280. Hrvatski prijevod latinskog teksta glasi: »Sve su stvari teške«, kaže Salomon (Prop 1, 8) i odmah dodaje razlog zbog kojega misli da

Primjer legende iz 14. stoljeća koja govori o Albertu Velikom dočarava duhovnu pozadinu, narav, dinamiku i krajnju zaoštrenost koju su ovakve rasprave znale poprimiti. Velikom je Albertu, kaže legenda, dok je uspješno raspravljao *cum quolibet vel de quolibet* došla napast. Pomislio je da se njegovoj vještini i veličini ne bi moglo naći premca među ljudima, pa čak ni među anđelima. No baš tada je u školu ušao neki mladić i upitao o čemu se raspravlja. Kad je čuo da je riječ o anđelima, naveo je tri dokaza i pozvao Alberta da na njih odgovori. No bili su to takvi dokazi da Albert nije znao što bi odgovorio. Svi su se razišli, a Albert je otišao prošetati samostanom. Pred očima su mu neprestano bili oni dokazi, i dok je o njima razmišljao, začuo je glas: »Dosta je, učitelju! Ja sam jedan od najmanjih đavola i odlučio sam poniziti tvoje srce.« Potom mu je iznio u čemu se sastoji dokaz i otišao, a Albert, kojemu je postalo jasno o čemu je riječ, vratio se u školu i sve ispriповijedao svojim slušateljima.

4. Neka obilježja stručnoga srednjovjekovnoga latinskog jezika filozofije i teologije 13. stoljeća

Zanimljivo je promatrati kako se pod raznim utjecajima mijenjao latinski jezik u vremenu nastanka i jačanja sveučilišta u odnosu na jezik prethodnih stoljeća. Ovom problematikom bavio se među ostalima medievalist Stephen F. Brown.¹⁴

On pokazuje kako nakon prvog, dužeg razdoblja, u kojemu su rani kršćanski latinski pisci razvijali novu terminologiju — djelomično tvoreći nove riječi, a djelomično pridajući postojećim riječima novo, više značenje, jer se očitovala neprimjerenost klasičnoga latinskog jezika da izrazi istine kršćanstva — i nakon faze latinskog jezika u vremenu biskupijskih škola, u 13. stoljeću dolazi do novih promjena stručnog jezika filozofije i teologije. Mnoge nove i strane riječi uvedene su u rječnik prevodenjem s grčkog, arapskog i hebrejskog. Drugi izrazi bili su pak stručne novine kojima se željelo objasniti suptilne razlike u odnosima među dijelovima zbilje.

Detaljno lingvističko obrazovanje koje se dobivalo u biskupijskim školama 11. i 12. stoljeća omogućilo je cvjetanje književnosti i govornišva u tom razdoblju. No u 13. stoljeću situacija se promijenila. Na sveučilištima, koja su zamijenila biskupijske škole, dijalektika je potisnula gramatiku, a činjenice su privlačile zanimanje studenata više nego elegantna forma, pa su klasični autori bili napušteni u korist izučavanja teologije, prava, medicine, filozofije i znanosti. Svrha poučavanja jezika više nije bila omogućiti studiranje glavnih djela latinske literature, već osigurati

su teške: »čovjek ih ne može jezikom razložiti. Stoga se dakle razlučivanje stvari može uzeti kao (temelj za) razlučivanje teških pitanja. Prvotno se pak stvar može razdijeliti na stvar stvorenu i nestvorenu, ili na stvar koja je po sebi i stvar koja po drugome ima biti.« Vlastiti prijevod.

¹⁴ Njegov rad, koji sam koristila kao izvor podataka o ovoj temi, objavljen je kao jedno od poglavlja u knjizi *Medieval Latin, An Introduction and Bibliographical Guide*, uredili: F. A. C. Mantello i A. G. Rigg, Washington D. C., 1999.

uvod u studij logike. Posljedica toga bila je ta da je skolastički latinski izgubio kontakt s književnim djelima i sve više postajao stručni jezik pojedinih disciplina.

Pobjeda aristotelizma vodila je novom utjecaju helenizma. Na primjer, Toma Akvinski uveo je u širi opticaj riječi kao što su *epicheia*, *eubolia*, *synderesis*, *theastrica*, a latinski izrazi kojima se izriču Aristotelovi pojmovi kao što su *habitus*, *accidens*, *forma*, *materia*, *intellectus agens* itd. putem prijevoda su se uvriježili u stručnom jeziku filozofije i teologije. Mnoge riječi koje su još i danas u upotrebi posuđene su iz arapskog jezika: *algebra*, *algorismus*, *cifra*, *alchemia*, *elixir*, *camphora* itd. Jezik mnogih predavača na studijima filozofije i teologije postajao je sve više »aristotelovski« jer su se počela davati nova tumačenja (u duhu Aristotelove filozofije) riječima koje su već postojale u stručnom rječniku od vremena Augustina.

Da bi se postigla točnost, stvarali su se posve novi izrazi, uključujući mnoge pridjeve, koji su se tvorili slobodnim korištenjem latinskih sufikasa *-ivus*, *-alis*, *-orius*: *cognitivus*, *cognoscitivus*, *reparativus*, *subtiliativus*, *integralis*, *sermocinalis*, *totalis*, *virtualis*, *contradictorius*. Novi prilozi slijedili su iz pridjeva na *-alis*: *certitudinaliter*, *habitualiter*, *litteraliter*, *mentaliter*, *supernaturaliter*. Prefiks *con-/com* — slično se koristio za oblikovanje riječi poput *communicabilis*, *condilectio*, *connotatio*, *connumerabilis* itd. Među mnoštvom neologizama bio je velik broj apstraktnih imenica na *-itas*: *actualitas*, *causalitas*, *corporeitas*, *defectibilitas*, *nihilitas*, *quidditas*, *virtuositas*, koje su uključivale i tvorbe poput *hecceitas*, *talitas*, *asinitas*. Novi izrazi, koji su bili tvoreni od imenica, zamjenica, glagola, pridjeva i drugih dijelova jezika, a čak i kombiniranjem prijedloga i priloga (*per se* — *perseitas*), omogućili su svojim tvorcima da slijede i izreknu tijek misli.

Nova svojstva latinskog jezika, koja su se očitovala od vremena sveučilišta i dominacije skolastike, posebno su dakle vidljiva u rječniku. Novi način razmišljanja trebao je novu terminologiju da bi se izrazio znanstvenom preciznošću, a tada stvoreni neologizmi imali su trajan utjecaj. Kao primjere možemo promotriti apstraktnu formu izraza *prioritas* i *superioritas* koji su izvedeni iz *prior* i *superior*, glagole kao što su *organizare* i *specificare* s odgovarajućim imenicama *organizatio* i *specificatio*, brojne imenice sa završetkom na *-alitas* koje su izvedene iz pridjeva na *-alis*, kao što su to *actualitas*, *causalitas*, *formalitas*, *individualitas*, *potentialitas*, *realitas*, *spiritualitas*, imenice na *-ista* kao što je *artista*, *iurista*, *occamista*, *thomista*, *scotista*, *platonista*, *latinista*, *humanista*. Danas još uvijek koristimo sintagme poput *disputare pro et contra* ili *a priori* i *a posteriori*, a to su izrazi preuzeti iz dijalektike. Za zbirku propovijedi na njemačkom se još uvijek upotrebljava izraz *Postille*, koji dolazi od latinske riječi *postilla*, a to je skraćena sintagma *post illa verba*. Druge inovacije skolastike bile su kratkotrajnije ili su mijenjale značenje riječi, kao na primjer *quodlibetum* (izraz koji se odnosio na već spomenutu otvorenu raspravu na kojoj slušači profesoru izlagачu mogu postaviti pitanje o bilo čemu, *quodlibet*), ili su to pak bili neobični oblici kao *haecitas*, *ipseitas*, *talitas*, *quiditas*, *perseitas*, *velleitas*, *anitas* itd.

Nešto kasnije, prateći takav razvoj mišljenja i tvorbu riječi, William Ockham kritizirao je apstrakcije poput *etitas*, *velitas*, *quandoleitas*, tvrdeći da su ljudi često zaludeni takvim filozofskim i teološkim pojmovima i ne znaju postoje li ili ne stvar-

nosti koje tim pojmovima odgovaraju. Apstraktni pojam poput pojma *dualitas* može, prema njegovu mišljenju, ljude navesti na to da misle kako »dvojstvo« postoji kao kvaliteta u svakoj od dvije stvari koje su u odnosu.

Mnogi jezikoslovci slažu se u ocjeni da je latinski jezik skolastike čudesna tvorevina. Jezik koji su stoljećima njegovali pjesnici i govornici imao je svojstvo velike plastičnosti. Zbog toga je mogao biti modeliran u skladu s potrebama novih duhovnih kretanja i tako postati divljenja vrijedno oruđe u službi mišljenja logičara i metafizičara. No s druge strane, pored bogatstva rječnika, latinskom jeziku skolastike svojstvena je određena jednostavnost sintakse i monotonija stila. Naime kao što je već spomenuto, logika je od latinskih izraza zahtijevala besprijekornu preciznost, a ne odstupanja spojiva s pravilima retorike. Korištenje slika da bi se oživio stil bilo je zabranjeno: strogost razmišljanja zahtijevala je potpunu stilističku suhoću. Balić je u članku pod naslovom »Što je skolastika?«¹⁵ također ustvrdio da skolastika, točnije skolastička metoda, ne mari za retorski i poetični stil. Kao teolozi i filozofi, skolastičari su pred očima imali jedino spoznaju istine, pa je kao posljedica toga njihov jezik jednostavan, a rečenice enuncijativne. Pritom Balić razlikuje 12. i 13. stoljeće, primijetivši da se u 12. stoljeću klasični latinski jezik pretvorio u novu »mističnu latinštinu«, a u 13. stoljeću smisao za literarnu formu prigušen je burnim razvojem teoloških i filozofskih spekulativnih pitanja. Balić čini i korak dalje u praćenju promjena u jeziku struke pa tumači:

Skolastični jezik nije ni njemački, ni francuski, ni hrvatski, pa ni latinski u strogom smislu riječi. To je jezik ideja. I nama je danas teško izraziti logičnu finoću, subtilne distinkcije, koje susrećemo skoro na svakoj stranici opsežnih svezaka skolastičnih pisaca. Tko bi pokušao, da nam dade na hrvatskom jeziku tačan prijevod na pr. ove izreke: »Illa sunt distincta distinctione rationis ratiocinantis, non autem rationis ratiocinatae?«¹⁶

5. *Ekonomski aspekt studiranja u srednjemu vijeku*

Studentski svijet srednjega vijeka bio je raznolik. Bilo je tu svjetovnjaka, budućih svećenika, redovnika, mladih i ljudi u poodmakloj dobi, siromašnih i bogatih. Uz nekolicinu sretnih i bogatih, bilo je mnogo onih bez novaca, bez dostatne odjeće i obuće. Zato se može reći da je materijalni život studenata bio vrlo težak. U pjesmama sabranim u zbirci »Carmina burana« možemo pročitati dirljive stihove koje su učenici upravljali svojim roditeljima i znancima moleći ih da im pošalju koji novčić da plate školarinu, da si kupe komad kruha i da se zaogrnu. Balić navodi primjer studenta koji je početkom 13. stoljeća u Bologni odlučno podnosio zimu i glad i nije napuštao studij. Uvečer je obilazio kuće proseći milostinju, a kada bi mu tkogod s vrata rekao: »Počeka malo!«, osjetio je veliku radost i olakšanje. Da bi pomogli najsiromašnijima, razni dobrotvori gradili su mnogobrojne kolegije (domove). U Parizu je do 1400. bilo 30 takvih kolegija, među kojima se isticao onaj

15 K. Balić, Što je skolastika? *Nova Revija*, 1938, 17, 49–65.

16 *Isto*, str. 58.

koji je izgradio dvorski kapelan Robert Sorbon. Taj je kolegij krajem 14. stoljeća postao sjedište teološkog fakulteta, a po njemu je i čitavo Pariško sveučilište prozvano Sorbona.

No broj učenika bio je tako velik da kolegiji nisu zadovoljavali sve potrebe. Teško je pouzdano znati koliko je godina studiranja bilo potrebno na pojedinim sveučilištima da bi se postigli sveučilišni stupnjevi, ali iz statuta Pariškog sveučilišta iz 1215. znamo da je studij filozofije trajao najmanje šest, a teologije osam godina. Na Bolonjskom sveučilištu je studij kanonskog prava trajao šest, a civilnog sedam ili osam godina. Mnogi su studenti birali unosnije smjerove prava ili medicine. Drugi, u kojima je žeđ za studijem bila velika, a novaca nisu imali, izjavljivali su da orati ne mogu, a prositi se srame, pa im ne preostaje ništa drugo nego ići od grada do grada, od sveučilišta do sveučilišta, veseleći se kada im se pruži prigoda slušati koje predavanje ili raspravu.

Među takvim lutajućim studentima bilo je i onih koji su kritizirali sve i svakoga i pisali pjesme u kojima su prikazivali politički, religiozni i moralni život onoga vremena. Bili su to »golijardi«. Među povjesničarima i književnim kritičarima još uvijek traje rasprava o tome tko su zapravo bili »golijardi« i zašto se tako zovu. Postoji podatak da su Abelarda neki nazvali »Golias«, a postojao je i biskup imenom Golija kojemu su pripisivane pjesme u kojima se kritizira Crkva, kler i razni moćnici. Da su postojali oni studenti kojima su bile mile pijanke i krčme i koji su uznemiravali mirne građane, studente i cijelu Crkvu te da su prčinjali veliku štetu i neugodnosti, svjedoče i dokumenti mnogih koncila iz toga vremena. Balić spominje primjer Pariškog koncila iz 1215. koji je odredio velike kazne za takve studente.

S druge strane povijest bilježi i mnoštvo čestitih tragača za istinom i znanjem, iskrenih oduševljenika, učenika, slušača, nastavljača Bonaventurine, Tomine, Skotove misaone ostavštine. Ovakvi studenti također se spominju u zbirci »Carmina Burana« kao ljudi koji revno uče i, težeći činiti djela koja su neprolazna, izbjegavaju sve što je svjetovno i promjenjivo.¹⁷

6. Zaključak

Sveučilišta koja su nastala u srednjem vijeku bila su prve obrazovne ustanove takve vrste u europskoj povijesti. Njihov postanak vezan je uz Crkvu, koja je u tako oblikovanoj organizaciji poduke stvorila mogućnost za obrazovanje i svećenstva i laika, za razvoj znanosti i za njezinu praktičnu primjenu.

Duh koji je vladao na srednjovjekovnim sveučilištima, a napose na studijima filozofije i teologije, odražavao je stav prema ozbiljnom studijskom radu traganja

17 »*Jejunant et abstinent poetarum chori / vitant rixas publicas et tumultus fori / et ut faciant quod non possit mori / moriuntur studio, subditi labori.*« (Pjesma br. 69. Citirano prema K. Balić, *Sredovječna univerza, Nova Revija*, 1938, 17, 276) Na hrvatskom jeziku dostupan je izbor pjesama iz poznate zbirke »Carmina Burana«, u izdanju Matice hrvatske i u prijevodu Zlatka Šešelja. Pjesma u kojoj se nalaze citirani stihovi nažalost nije prevedena.

za istinom, kao preduvjetu plodnog apostolata. Takav se pristup smatrao valjanim oblikom izvršavanja Božjega naloga o radu te izvrsnom mogućnosti za kontemplaciju i preduvjetom redovničke discipline. Studij teologije bio je središte sveučilišta, jer se teologija smatrala uzvišenom znanošću, kako s obzirom na predmet koji je proučavala tako i u pogledu važnosti i položaja koji je imala za intelektualni život.

Zajedništvo i udruženi znanstveni rad profesora i studenata toga vremena, skraćeno označeni kao *universitas*, pod istim nazivom postoje i danas. Međutim, prevladavajući duh današnjih sveučilišta pokazuje neka druga obilježja, vezana uz središnju promjenu koja se dogodila, a to je marginalizacija filozofije i teologije na njima.

The Nature and Organization of Work at Medieval Universities of the 12th and 13th Centuries

Barbara Ćuk*

Summary

This article depicts the founding, development, role and organization of work at medieval universities of the 12th and 13th centuries and also presents a brief description of parallelly evolving events which marked this period in the history of Western culture. The rise of the mendicant orders; the Fourth Lateran Council and the new period in the pastoral life of the Church; the penetration of Greek culture and philosophy (Aristotle) and also Hebrew and Arabic philosophical literature; the Pope's victory in the battle between the clergy and the Empire; material prosperity and the revival of cities as well as greater population mobility: all these contributed to circumstances in which education also underwent changes and thus developed a new model which found expression in the system of faculties and universities, at the centre of which was the study of theology.

Key words: medieval universities, mendicant orders, clergy, the Empire, scholasticism, philosophy, theology, Aristotelianism, disputatio, the medieval Latin language

* Mr. sc. Barbara Ćuk, Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 001 Zagreb, Croatia. E-mail: barbaracuk@net.hr